

Ивана Пантелић

Институт за савремену историју, Београд
pantelic.ivana@gmail.com

(Не)једнаке и непослушне патријархату: прве српске лекарке Драга Љочић Милошевић и Смиља Костић-Јоксић и њихово место у друштву

Рад представља анализу професионалне биографије прве српске лекарке Драге Љочић Милошевић (1855–1926) и Смиље Костић-Јоксић (1895–1981), лекарке и професорке Медицинског факултета у Београду. Иако припадају различитим генерацијама, у њиховим биографијама постоји велики број подударности. Сличности су очигледне нарочито када је у питању њихов друштвени статус тј. однос политичких и интелектуалних елита према првим образованим женама. Драга Љочић, прва жена са универзитетском дипломом Медицинског факултета, по повратку са студија из Цириха у Београду никако није могла да се запосли у државној служби. Тек након упорног инсистирања и полагања додатног стручног испита, успела је да добије место лекарског помоћника са упола мањом платом од својих колега. До краја радног века, у мирнодопским условима, није успела да стекне статус и плату једнаку колегама. Докторка Драга Љочић била је и феминисткиња, веома активна у борби за политичка права жена. Њена наследница на пољу образовне и професионалне еманципације али и борбе за права жена, педијатрица и научница Смиља Костић-Јоксић успела је да постане део интелектуалне елите али само онолико колико су њене колеге на Универзитету то дозвољавале. Пред почетак Другог светског рата била је доценткиња на Медицинском факултету у Београду и жена са највишим академским звањем у Краљевини Југославији. У социјалистичкој Југославији, услед идеолошких размимоилажења, бива уклоњена са факултета. На примерима ове две лекарке настојим да прикажем како заправо у пракси делује концепт јавног патријархата и како он није условљен временским и идеолошким контекстом већ је увек присутан и доминантан када је место жена у јавном дискурсу у питању.

Кључне речи: др Драга Љочић Милошевић (1855–1926), др Смиља Костић-Јоксић (1895–1981), жене, феминизам, образовање, универзитет, еманципација, патријархат

(Un)equal and Defiant to Patriarchy: The First Female Serbian Doctors Draga Ljočić Milošević and Smilja Kostić-Joksić and their Place in the Society

This paper analyses professional biographies of the first female Serbian doctor Draga Ljočić Milošević (1855–1926) and Smilja Kostić-Joksić (1895–1981), a female paediatrician and a professor at the Faculty of Medicine in Belgrade. Although they did not belong to the same generation, their biographies have so much in common. Similarities are obvious especially

considering their social status and political and intellectual elite's attitude towards first educated women. Draga Ločić, the first woman with diploma in medicine from Zurich University, was not able to find the job in the state medical institutions after returning to Belgrade. Only after being persistent and taking additional professional exams she managed to get position but only as a medical assistant, with twice lower salary than her male colleagues. She did not manage to achieve equal status until the end of the professional career. Doctor Draga Ločić was a philanthropist, feminist and active suffragette. Her professional and educational heiress, female paediatrician and scientist Smilja Kostić-Joksić, managed to become a part of the intellectual elite but to a limited extend. Before the beginning of World War II she had an assistant status and was a woman with the highest academic status in the Kingdom of Yugoslavia. In the socialist Yugoslavia due to ideological disagreements, she was dismissed from the University. These two biographies are evident examples how concept of public patriarchy functions in practice. Public patriarchy is not conditioned with any chronological nor ideological context but instead, it is always present and dominant within the discourse of women's position in the society.

Key words: dr Draga Ljočić Milošević (1855–1926), dr Smilja Kostić-Joksić (1895–1981), woman, feminism, education, university, emancipation, patriarchy

„Споља гледано, ништа није простије од писања књига. Споља гледано, могли бисмо се упитати које су то препреке на које жена наилази пре него мушкарац? Гледана изнутра, ствар изгледа доста другачије; жена још увек мора да се бори против много других утвара, да се издиже изнад многих других предрасуда. Мораћемо, чини ми се, још дуго да чекамо да она буде способна да седне и да пише књигу не борећи се ни са каквом сенком и не ударајући о стену. А ако је тако у књижевности која представља најслободнији од свих позива којима се жена може бавити, шта тек преостаје за позиве којима први пут приступате?” (Virdžiniја Vulf 2009, 137).¹

Шта је, како Вирџинија Вулф каже, „преостало“ женама које су се, као пионирке еманципације, одважиле да се упусте у освајање знања и образовања, у стицање факултетских диплома и на тај начин себе уведу у свет, непознат њиховим преткињама? Ко је, све до друге половине 19. века имао право и(ли) привилегију на образовање и стицање факултетске дипломе? Одговор на питање ко има право на образовање, било је заиста мушког рода или како Џоан Скот то дефинише – питање односа моћи (Scott 1986, 1067). Жене су могле стећи образовање једино неформалним путем и, наравно, уколико су потицале из веома имућних породица где су родитељи имали разумевање и жељу да својим ћеркама обезбеде ту надасве неопходну „сопствену собу“ без које није било могуће постићи било какав успех. Могућност студирања жене су у Европи добиле 1863. године када је

---

¹ Прво издање *Сопствене собе* штампано је у Лондону 1929. године.

Универзитет у Цириху отворио простор за упис студенткиња.² Прве су, и то управо на студије медицине, почеле да долазе Рускиње, а затим и девојке из читаве Европе. Једна од њих била је и прва српска лекарка, Драга Љочић Милошевић. До краја века студенткиње су чиниле петину од укупног броја студената Циришког универзитета (Božinović 1996, 17). Убрзо су и други европски универзитети почели да прихватају и уписују студенткиње. Тако су у Британији 1869. на Универзитету у Единбургу, започеле студије медицине прве, будуће, лекарке. *Bluestockings*³ већ тада полако излазе из приватних кружока и постају део јавног образовног система, у ком са својим колегама успешно деле одговорност, обавезе, вољу и жељу за знањем (Robinson 2010, 22–45).

Докторке Драга Љочић Милошевић и Смиља Костић-Јоксић у историју жена, а нешто мање у колективно сећање, у Србији уписане су као пионирке образовне и професионалне еманципације. Иако су припадале двома генерацијама оно што их спаја јесте професија али и више од тога околности у којима су професионално деловале. Обе су биле лекарке, Драга Љочић прва лекарка у Србији а Смиља Костић-Јоксић њена најуспешнија, ако је по научним компетенцијама судити, наследница из следеће генерације лекарки. Оно што их такође међусобно повезује јесте љубав и несебична пожртвованост према професији али и велико неразумевање, сталне препреке и непрекидна борба са колегама лекарима, како би освојиле заслужене позиције у друштву које им њихов род по дефиницији није омогућавао. Упоредним приказом живота и борби две лекарке, првих генерација образованих жена у Србији, у овом раду желим да покажем женску снагу, марљивост, упорност, честитост и вредноћу, као и храброст и постојаност у борби за постизање права на професионално признање и остварење статуса које им је њихово образовање доносило. Кроз приказ еманципаторске борбе лекарки и однос интелектуалне али и политичке елите према њима и њиховим захтевима, иако је реч о различитим епохама, ствара се слика у великој мери петрификованог патријархалног друштва, у коме је место жене унапред одређено а изузеци какве су Драга Љочић и Смиља Костић-Јоксић несумњиво биле, нису наилазили на подршку и разумевање. Њихове борбе и победе биле су вишезначне и важне за сваку од нас, њихових наследница у сфери образовања и науке али и јавног деловања и женске, феминистичке борбе.

---

² На Универзитету у Цириху први пут је било омогућено организовано масовније студирање за жене. До тада су постојали изузеци, нарочито на италијанским универзитетима али то су били заиста само

искораци који никако нису постајали нормe. Универзитет у Болоњи предњачио је у тим изузецима. На том Универзитету у 14. веку Доротеа Бука предавала је на Медицинском факултету, наследивши на тој позицији свога оца. На истом Универзитету у 18. веку Марија дела Доне била је професорка на Медицинском факултету, Наполеон ју је 1804. именовано за управницу Школе за бабице, да би три године касније постала чланица Француске академије наука (Pоровић 2012, 71).

³ *Bluestockings* је термин којим се у британској историографији означавају образоване тј. учене жене у 18. и почетком 19. века. О овоме детаљно видети у Robinson 2010.

Драга Љочић рођена је у Шапцу 25. фебруара 1855. године. По завршетку Лицеја у Београду, 1872. одлази у Цирих на студије медицине, где се придружила брату Ђури Љочићу, који је већ 1870. дипломирао на Техничком факултету. Током студија сусрела се са руским студенткињама преко којих се први пут упознала са идејама руских нихилиста, што је кључно утицало на формирање њених идеолошко-политичких ставова и дефинисало њену феминистичку етику.⁴ Студије је накратко прекинула, како би се добровољно придружила српској војсци као болничарка у српско-турском рату 1876–1878. За заслуге и храброст показану у рату одликована је чином поручника. По завршетку рата вратила се у Цирих, где је 1879. дипломирала са темом *Прилог оперативној терапији фибромиома материце*. Након успешне одбране рада промовисана је у доктора медицине, хирургије, бабичлука и очних болести (Bokun-Đunić 1986, 51).

Повратак у Србију за прву српску лекарку није значио исто што и за њене колеге. Дуго, али безуспешно, покушавала је да нађе посао у државним здравственим институцијама. Упутила је и званичан допис Министарству унутрашњих дела у коме је тражила да јој издају лиценцу за рад на основу дипломе са Циришког универзитета (Gavrilović 1976, 16). Одлука о њеном статусу није стигла брзо. Њен захтев је неколико пута одбијан, изговори су били различити: „...да јој се не може удовољити на захтев јер жене не служе војску“ (Vožinović 1996, 85), што је у случају докторке Драге Љочић било потпуно неосновано пошто је имала и чин поручника. Тек након личних ургенција краљице Наталије⁵ и једног од првака Либералне странке, Стојана Бошковића, одређена је комисија коју су чинили тада најугледнији лекари др Владан Ђорђевић, др Младен Јанковић и др Ђорђе Клиновски и којој је био задатак „да гђу Драгу испита теоретично и практично из целе медицине и хирургије, те да се увери има ли она потребна знања и способности да јој се додели лекарска практика у Србији“ (Vožinović 1996, 16–17). У извештају, о завршеном испиту, који је комисија послала министру унутрашњих дела, било је наведено: „Комисија је поставила кандидату девет теоријских питања и то: 1. Шта је физиологија, орган, атоми, молекули, најнижи организми, 2. Анатомија срца, већи срчани судови, 3. Тифус, дизентерија, диференцијална дијагноза, терапија стиптика, рецепти, 4. Попречан положај с испалом руком, 5. Болести женских органа, операције, начин извођења, 6. Опиијати, 7. Еметика, 8. Отрови и антидоти, 9. Дијафоретика и њихова употреба (Gavrilović 1976,

---

⁴ Руски нихилизам представља првенствено теоријски правац настао половином 19. века. Нихилисти су тежили радикалној критици савременог друштва кроз негацију свих доминантних вредности и традиција. Један од водећих идеолога био је Николај Чернишевски. Идеје опште једнакости, економске независности жене, једнакости у браку, које је дефинисао у роману *Шта да се ради?* представљале су теоријски основ на који су се социјалистичке ослањале и позивале (Hibner Koblitz 1988, 209–210).

⁵ Краљица Наталија Обреновић отворено је подржавала и финансијски помагала прва женска друштва у Србији. Помагала је штампање „Домаћице“ првог женског часописа. Јавно је заговарала образовање женске деце. Свој ауторитет користила је да помогне женама и интервенише у ситуацијама сличним овој у којој се Драга Љочић нашла (Trgovčević 2006, 36–37).

17). Обим и теоријско-практична утемељеност испита јасно су сажети у овим питањима. Комисија је, након темељног испитивања, веома повољно оценила стручне квалификације докторке Драге Љочић и тада јој је одобрено практиковање приватне лекарске праксе. У државној служби међутим, и даље није могла да добије равноправан статус са осталим колегама. Она је тек 1881. успела да се запосли, као лекарска помоћница, у државној болници у Београду. На женском одељењу те болнице радила је наредних десет година (Трговић 1998, 87). Заправо је била руководитељка женског одељења Опште државне болнице, али са платом и правима лекарског помоћника. У том периоду њен приватан живот се мења и прилично компликује. Почетком 1883. удала се за једног од првака Радикалне странке, Рашу Милошевића. Исте године, на дан рођења њихове ћерке Спомене њеном супругу изречена је смртна казна због улоге коју је имао у дизању Тимочке буне (Милошевић 1923, 186–191).⁶ Казна је касније, ургенцијом краљице Наталије и руских и немачких дипломата, преиначена у казну десетогодишње робије, али су након политичких промена у земљи сви оптужени за учешће у Тимочкој буни ослобођени након непуне три године робије. Иако под великим стресом, коме је неизбежно морала бити изложена као мајка која сама подиже дете и брине о њему, докторка Драга Љочић храбро наставља да обавља све дужности које су јој струка и диплома налагале. Тако се услед пожртвованости, преданости послу и професионализма који је докторка Љочић показала за време српско-бугарског рата из 1885. она сама изборила и за напредовање у служби. Писмено се обратила тадашњем премијеру и министру унутрашњих дела Милутину Гарашанину констатацијом:

Што сам у унапређењу изостала иза мојих другова свакојако је узрок тај што се у санитарском закону изричито не помиње, да и жене лекари могу бити државни чиновници... ако закон то не помиње он и не забрањује, стога држим да и на основу истог закона о санитарету могу замолити Господина Министра да ме изволи поставити за шефа женског одељења опште државне болнице, којом рукујем више од четири године (Вокун-Ђунић 1986, 54).

Иако је унапређена у секундарног лекара, свеједно није постала равноправна са колегама: њена нова плата је износила две хиљаде динара годишње, док је плата колега била две и по, за Драгу нису биле предвиђене периодичне повишице нити је могла новим постављењем остварити право на пензију. Борба докторке Драге Љочић за професионална права није престала, па се тако 1889. она поново обратила министарству унутрашњих дела, са веома јасним ставом и потпуно резолутним тоном који није био молба већ захтев министру:

---

⁶ Раша Милошевић ово мемоарско дело о Тимочкој буни није посветио својим политичким и устаничким саборцима већ је посвета намењена супрузи Драги: „Своме другу и сапутнику у животу Драги посвећује ову књигу Раша Милошевић, 25. октобра 1923. год. у Београду“. Посвета је штампана на првој страни књиге.

...да има и сва лекарска права дата свим лекарима, без разлике пола, санитарским законом... из праксе досадашње господе Министара излази да ја могу као лекар служити државу и преко тридесет година државне службе и да ни у положају, ни у плати не кренем ни мало даље (Bokun-Ђunić 1986, 54).

Пошто је њен став и захтев сада био одлучнији, доживела је неколико додатних непријатности. Из министарства су јој на увид тражили индекс и диплому, што није била уобичајена пракса. Поред тога је позван још и начелник Санитета да и он изрази своје мишљење о захтеву Драге Љочић. Начелник Санитета је анализу започео изјавом да „Женскиња по самој својој физичкој природи позвана је да се наслања на јачег од себе – на човека, који ће је руководити у њезином животу“. Општа родна дисквалификација није била довољна већ је отишао корак даље и покушао да оспори и њене професионалне компетенције „да ли би госпођа Љочић могла бити средски лекар, окружни, општински или војни лекар... Ко зна природу женскиња и њихово опредељење, нарочито једне женскиње која је удата, тај неће много тражити разлога да каже, да госпођа Љочић не може ни једну од горе побројаних дужности вршити“ (Bokun-Ђunić 1986, 55)⁷. Храбра лекарка није одустајала од свог циља упркос свима и свему. Обратила се и краљу Милану и Државном савету, али то није побољшало њен професионални положај. Напротив, децембра 1889. добила је решење о отпуштању из службе. Напустивши Општу државну болницу, у којој је тада била запослена, докторка Драга Љочић је наставила са приватном праксом и веома успешно лечила пацијенте све до завршетка Првог светског рата. Такође је хонорарно радила и у Управи Монопола. Она је ипак, после деценија борби за професионално изједначавање и стицање једнаких права, крајем 1924. године, остварила право на пензију (Pantelić 2011b, 23).

Иако у мирнодопским условима формално није била изједначена са мушкарцима, за време ратова докторка Драга Љочић је имала потпуно признат статус лекара. Поред српско-турских ратова из 1876–78. учествовала је у српско-бугарском рату (1885), балканским ратовима и у Првом светском рату. Све време трајања ратова она је радила равноправно са колегама као лекарка. У српско-бугарском рату из 1885. радила је као једини лекар у три болнице у Београду: Општој државној, Заразној болници и Болници за рањенике, док су њене колеге биле на фронту (Pantelić 2006, 290). Током

---

⁷ Седамнаест година раније, 1870. Светозар Марковић написао је *Да ли је жена способна да буде равноправна са човеком*. Текст је писао у поводу доделе факултетске лекарске дипломе на Циришком универзитету Енглескињи Јелисавети Морган. Марковић је у том раду јавно исказао потпуну подршку студенткињама и нарочито нагласио и објаснио због чега је медицина сјајан позив за жену управо позивајући се на женску природу, емоционалну интелигенцију и емпатију: „Осим тога медицинска пракса је таква струка, где ће жена пре или после одржати савршену победу над човеком. У опхођењу са болесницима треба још нежности, осетљивости, пажње, у чему се човек никада не може мерити са женом. Зато су у примитивном друштву лекари већином жене, као што је код нас Срба и данас“ (Marković 1946, 25).

балканских ратова, радила је у Амбуланти за грађанство и сиротињу и у болници Николе Спасића, док је њена ћерка Радмила Милошевић⁸ радила у Општој државној болници.

Докторка Драга Љочић је у историји српске медицине запамћена као велика добротворка и као особа која је често бесплатно лечила децу, нарочито девојчице пошто је имала увид у здравствено стање ученица у женским школама. Она је заједно са доктором Лазом Лазаревићем бесплатно лечила девојчице из *Женске радничке школе*. Са доктором Јованом Јовановићем 1904. је основала *Материнско удружење* и била његова прва председница. Циљ удружења био је старање о напуштеној деци и смањење смртности новорођенчади. Ни овај филантропски пројекат није остао без осуде јавног мњења. У јавности је ово удружење гласно критиковано, са образложењем да се тако шири неморал, пошто су већина штићеница и штићеника били ванбрачна деца. Захваљујући великом угледу који је Драга Љочић у јавности уживала, она је успела да се избори и добије зграду где су незбринута деца смештана, такође се изборила да Удружење добије извесну материјалну подршку од Београдске општине. Била је једна од оснивачица и прва председница *Друштва београдских жена лекара*, 1919, које је било веома активно у прикупљању средстава за изградњу прве болнице за жене и децу, у којој је било предвиђено да раде искључиво лекарке. Драга Љочић се изузетно залагала да се та болница што брже изгради, али нажалост због ратних разарања и тешких животних услова после Првог светског рата отворена је тек 1929, три године после смрти Драге Љочић. Болница је добила име по шкотској докторки Елси Инглис (Gavrilović 1976, 27).

Др Драга Љочић бавила се јавним и педагошким радом из области педијатрије. Превела је са руског књигу докторке Марије Манасејине *Гајење мале деце*. Свесна да су у Србији у то време свест и знања мајки о подизању новорођенчади била на веома ниском нивоу, она у предговору превода пише да „књигу посвећујем мајкама, јер од њиховог знања зависи ваљано гајење деце“ (Bokun-Ђунић 1986, 58). О значају књиге писали су и рецензенти превода, лекари Лаза Лазаревић и Лаза Докић. Докторка Љочић се веома интересовала и за достигнућа у домену гинекологије и акушерства. Тако је у часопису *Српски архив за целокупно лекарство*, 1895. представила савремене тенденције гинеколошке праксе из француских и немачких стручних часописа: *Први глас и први дах*, *Породиљска грозница* и *Салитирин и антипирин у гинекологији*. Била је 1880. и помоћница уредника *Српског архива*, али је на том месту остала само пар месеци пошто је септембра 1880. отпутовала на Крим. Поред превода стручних текстова Драга Љочић је оставила за собом и дневничке забелешке, које су веома драгоцен извор података за стварање целовитије слике о храброј, паметној и вредној жени. У дневнику је описала раздобље од годину и по дана, од јануара 1880. до јуна 1881. године. Дневник докторке Драге Љочић први пут је публикован, у

---

⁸ Радмила Милошевић је такође студије медицине завршила у Цириху 1911. године.

интегралној верзији, у оквиру рада Соње Бокун-Ђунић, *Др Драга Љочић – неовдашњи живот*, који је објављен у *Годишњаку међуопштинског историјског архива*, у Шапцу 1986. године.

Докторка Драга Љочић заузима значајно место и у историји феминизма у Србији. По повратку из Цириха придружила се приватним окупљањима на којима се разговарало о феминизму, о руским нихилистичкињама као поборницама женске равноправности и о идејама једнакости и социјалне правде, као и о неопходности за родну једнакост у свим професијама. С тим у вези се и 1909. када је мењан Санитетски закон, заједно са колегиницом Евом Хаљецком, лекарком из Нишке болнице, ватрено залагала да се лекарке у правима изједначе са колегама, написавши да „професионалне компетенције и моралне вредности морају бити једини услови за запошљавање“ (Pantelić 2006, 291). Предлог закона који су потписале лекарке и наставнице у Вишој женској школи био је одбачен у Народној скупштини. Драга Љочић је личним залагањем и животним изборима доста радила на пољу опште еманципације жена у Србији. Имала је јасан став али и искуство како је то бити образована жена у Србији, крајем 19. и почетком 20. века:

Много смо се препирали о женском питању. Мене је изненадила симпатија и интересовање од људи који нису имали прилике да дотле виде самосталну женску. Они се само нису могли да сложе са мном, да женска са положајем, на пр. лекарским може да се занима и кад се уда. Уверавала сам их и о могућности тога пошто сам видела доста примера (Bokun-Ђunić 1986, 75).

Свој феминизам практиковала је кад год је било могуће. Тако се, на седницама *Српског лекарског друштва* непрестано залагала за бољи однос према лекаркама. Била је једна од оснивачица *Српског народног женског савеза*, 1906. године, који је објединио сва женска удружења у Србији.⁹ Како је у много чему била прва, била је и једна од првих српских сифражеткиња. Јавно се залагала за неопходност стицања политичких права жена. На Другом редовном Главном скупу *Српског народног женског савеза*, марта 1911, Драга Љочић је заједно са Јеленом Спасић обавестила окупљене да социјалистичкиње припремају петицију којом ће тражити опште право гласа, једнако за мушкарце и жене. Предложиле су и позвале чланице *Савеза* да се придруже потписивању ове петиције. Овај, иако у крајњој реализацији неуспешан подухват, један је од веома значајних догађаја у историји женске еманципације и феминистичке борбе у Србији (Pantelić 2011b, 23).

Приватни живот јој је био једнако буран. Делила је судбину свог супруга који је због политичког деловања осуђиван. Драга Љочић је била мајка четири ћерке. Својом храброшћу, борбом, професионалним залагањем дала је пример и ћерки Радмили, која је, иако потпуно свесна какав је живот

---

⁹ После Првог светског рата Српски народни женски савез је прерастао у организацију која је окупљала жене из читаве Југославије.

⇐ И. Пантелић, (Не)једнаке и непослушне патријархату: прве српске лекарке... ⇨

лекарке у Србији, одлучила да следи мајку и да у Цириху заврши студије медицине. У породици докторке Љочић генерацијама су се рађале и одрасле храбре, паметне и бунтовне жене. Унука Драге Љочић, ћерка њене најстарије ћерке Стамене, била је Олга Нинчић Хумо (Pantelić 2011, 145–146).¹⁰

Докторка Драга Љочић Милошевић је преминула 5. новембра 1926. у Београду, у седамдесет првој години живота.

Простори професионалних слобода и јавног деловања за жене у Србији постепено су постајали шири, великим делом захваљујући управо пожртвованости и залагању феминисткиња, жена које су својим радом, образовањем и личним примерима од државе и друштва захтевале и делимично освајале те слободе. Тако је докторка Драга Љочић Милошевић иза себе оставила нешто боље место за рад, професионално усавршавање и грађење каријере својим наследницама у *белим мантилима*. У ту другу генерацију лекарки, настављачица филантропских и феминистичких идеја докторке Љочић спада још једна од пионирки образовне еманципације, педијатрица и научница др Смиља Костић-Јоксић.

Рођена је 30. децембра 1895. године у Београду, где је похађала основну и средњу школу и положила испит зрелости 1913. године. Студије медицине започела је у Лозани школске 1915/16. године, а наставила у Монпељеу и Стразбуру где је 1921. одбранила докторску тезу и стекла титулу доктор медицине (Bondžić 2011a, 299). Њено школовање није ишло лако, нити се одвијало континуирано, сличило је ономе какво је имала Драга Љочић. Прекида је било за време балканских ратова 1912/13. године, када је добровољно, у Војној болници у Београду, а почетком Првог светског рата у Крагујевцу, као болничарка, учествовала у рату и за тај храбар и дубоко хуман чин одликована је Крстом милосрђа и Бронзаном медаљом српског Црвеног крста за храброст. Током студија медицине 1919. године у руској цркви у Ници, венчала се са колегом, такође студентом медицине и вишегодишњим партнером, Александром Костићем (Kostić 2004, 30).

По завршетку студија 1921. године,¹¹ Смиља Јоксић још кратко време борави у Француској, где у Стразбуру постаје асистенткиња на Дечјој клиници. Већ наредне године, напушта Стразбур и, заједно са супругом и колегом Александром Костићем, враћа се у Београд где наставља тек започету лекарску каријеру, али у Хистолошком институту Медицинског факултета, на

---

¹⁰ Поред тога што је после Другог светског рата била професорка на Катедри за англистику на Филолошком факултету у Београду, Олга је заједно са братом Ђуром Нинчићем, припадала предратној комунистичкој омладини. Као убеђена антифашисткиња, у Другом светском рату прикључила се партизанском покрету. Током рата била је лична преводитељка Јосипа Броза Тита.

¹¹ Види препис докторске дипломе Универзитета у Стразбуру од 22. децембра 1921. у: Музеј науке и технике (МНТ), Т.180.258, док. 6.

месту указног асистента.¹² Она се веома кратко задржала на том месту у области која је била и примарно интересовање њеног супруга, и већ 1924. године је постављена на место лекара асистента новоосноване Дечје клинике у Београду, а 1925. на место указног асистента и постала је шефица првог дечјег диспанзера у Београду, који је она основала при Дечјој клиници. На основу свега наведеног произилази да је изабрана и жељена, изврсна каријера дечје лекарке Смиље Костић-Јоксић започела управо те 1924. године. Од 1927. деградирана је и пребачена на волонтерско асистентско место, а 1934. је поново враћена на положај указног асистента (*Medicinski fakultet* 1935, 30, 92–97; Savićević 2003, 285). Била је прва лекарка изабрана у звање асистента на Медицинском факултету у Београду, а 1939. је као прва жена постала доценткиња за Педијатрију на истом (Медицинском) факултету (МНТ, Т.180.258, док. 4. Универзитет у Београду 1940, 68). Други светски рат дочекала је у статусу доцента што је пре ње пошло за руком једино Ксенији Атанасијевић на Филозофском факултету у Београду.¹³ У том непосредном предратном периоду, Смиља Костић-Јоксић је била једина доценткиња на Београдском универзитету, заправо била је једина доценткиња у читавој Краљевини Југославији, пошто на универзитетима у Загребу и Љубљани није било жена у звању доцента, а није их било ни у звањима вишим од доцентског, тако да је она у том моменту била жена са највишим академским статусом у читавој земљи (*Politika* 1939, 13).

Др Смиља Јоксић-Костић била је свестрана личност, жена са различитим интересовањима, и јавно ангажована кроз чланство и рад у *Удружењу универзитетски образованих жена* и *Друштву жена лекара*. Будући да је била веома образована и говорила немачки и француски језик, у истраживањима, настави и пракси примењивала је савремене светске методе. Искрено, одлучно и несебично се залагала за искорењивање туберкулозе применом БСЖ вакцине у чему је била уважавана и позната у светским стручним оквирима. Са дипломом француског универзитета, ван сваке сумње била је једнако стручна као њене колеге. Каријера Смиље Костић-Јоксић, тачније успон и напредовање у каријери, упркос томе нису ишли линеарно и континуирано, на шта наведени подаци указују.

Изнета теза може се додатно објаснити поређењем каријера супружника Јоксић Костић. Смиља и Александар стекли су 1921. године

---

¹² Указни асистент је онај коме су министар просвете и краљ потписали указ о постављењу. Исто то је и разврстани асистент. Неуказни је онај којег су изабрали факултетски и универзитетски органи, заснива радни однос, прима плату, али још није указом потврђен од надлежних органа – није разврстан по правилима бирократије. Указ је могао да се добије само ако то место постоји у систематизацији и има средстава у буџету, па се на то прилично чекало. Формално и практично, указни су били државни службеници и имали највећу сигурност и плату.

¹³ Ксенија Атанасијевић је низом лажних оптужби за плагијат 1936. била приморана да напусти радно место на Филозофском факултету и тада престаје њена академска каријера. О случају Ксеније Атанасијевић видети детаљније у Lončarević & Duhaček 2012; Vuletić 2005.

идентичан степен образовања и исте дипломе доктора медицине, на истом универзитету у Стразбуру (Bondžić 2011b, 261–262). Лекарки са докторском дипломом француског универзитета требало је седамнаест година марљивог, стручног, пожртвованог рада да у академској каријери напредује до места доцента, док је лекару било потребно четрнаест година да прође и пређе читав професионални пут и оствари највиши степен звања редовног професора, постане и декан факултета и на тај начин добије готово апсолутну потврду исправности професионалног рада и пожртвовања. Током професионално исцрпљујућих година, Смиља и Александар Костић постали су родитељи двоје деце (Kostić 2004, 38, 49). Родитељство је свакако морало представљати веће ангажовање за Смиљу, бар у време трудноће, али увидом у њену библиографију и радни континуитет, намеће се закључак да је она била веома успешна у свим животним улогама. Смиља Костић-Јоксић је, током рада са пацијентима, водила својеврстан (етнографски) дневник тј. бележила је различита веровања, обичаје, народне лекове којима су родитељи покушавали да помогну својој деци. *Веровања у народу: прикупљено у амбуланти Универзитетске дечје клинике, према причањима самих родитеља, С. Костић-Јоксић, 1935. година*, натпис је на корицама свеске. Из разговора са родитељима она је марљиво записивала различита искуства и веровања, углавном из Србије. Поред сваког записа, бележила је и из ког краја потиче, тако да овај, необјављени рукопис, представља драгоцену изворну етнографску грађу и јасно говори о веома лошем општем, друштвеном стању свести на коме се налазило становништво. Садржај белешки представља неку врсту хибрида сачињеног од мешавине паганских, народних обичаја и веровања, затим хришћанске праксе и народних метода лечења.¹⁴ Тако марљива и предана дечја лекарка ипак није, према мишљењу и вредновању својих мушких колега, била довољно успешна и професионална да за готово двадесет година академске службе заслужи да понесе титулу професорке универзитета. То, по мишљењу колега, није заслуживала ни једна жена запослена у рангу наставног особља на универзитетима у Краљевини Југославији.¹⁵ Пред сам рат на Београдском универзитету било је укупно

¹⁴ Читајући ове белешке може се, између осталог, сазнати да је у народу постојало веровање да када детету испадну млечни зуби треба их ставити у хлеб и дати псу да поједе, како би стални зуби били јаки као у пса. У источној Србији су веровали да дете које се роди с помотником (постељицом, прим. И. П.) биће велики човек, јунак, пошто се Хајдук Вељко родио с постељицом и због тога је био велики јунак. Када дете има болове у стомаку веровало се да заправо има „длаке у стомаку“ а да је директан узрок томе било заправо то што је мајка током трудноће ударила ногом неку животињу. Докторка Смиља Костић-Јоксић даље детаљно описује ритуале и бајалице које мајка мора да изврши и изговори како би помогла детету; МНТ, Т.180.258, док. 1.

¹⁵ Огромну већину запослених на Београдском универзитету чинили су мушкарци. Током читавог међуратног периода међу професорима није било ниједне жене. Прва доценткиња, Ксенија Атанасијевић, појављује се школске 1923/24. на Филозофском факултету. Нешто више жена било је међу асистентима – 1919. једна, док их је навише било школске 1934/35. – двадесет и две, да би се тај број убрзо преполовио 1937/38. на једанаест асистенткиња (Bondžić 2004, 32).

четрдесет шест жена, само једна доценткиња, две лекторке, двадесет седам асистенткиња, али углавном неразврстане-несталне и шеснаест жена у техничким службама (Pantelić & Bondžić 2020, 353).

Током Другог светског рата докторка Смиља Костић-Јоксић дели судбину својих суграђанки и суграђана. Заједно са супругом, и великим бројем других интелектуалаца и интелектуалки, одбила је да потпише *Апел српском народу* из 1941. године.¹⁶ Тим чином се отворено сврстала у противнике окупатора и колаборационистичке власти али се идеолошки никако није приближила комунистичкој револуцији. Смиља је већ на почетку рата уклоњена из службе да би убрзо била враћена, прво без припадности, а касније, 1943. као доценткиња (Kostić 2004, 56–57). Старији син Смиље и Александра Костића погинуо је у рату као припадник Југословенске војске у отаџбини.

По завршетку рата, изабрана је 1948. за ванредну професорку на Катедри педијатрије и постала је шефица главног одељења Дечје клинике у Београду (Bondžić 2011a, 300). Међутим, њени идеолошко-политички ставови никако се нису уклапали у ново време и ново друштво. У непосредно послератном периоду, од стране комунистичке власти, трпела је сталне критике и притиске. У Архиву Србије у Фонду Министарства просвете постоје досијеи професора где у опису Смиље Костић-Јоксић 1949. стоји следећа карактеристика:

млађи син јој је као члан организације Драже Михајловића био осуђен на 3 године, затворен али је пуштен после издржане једне године. После ослобођења не ангажује се ни у једној масовној организацији, по свим питањима има критизерски став, сваку прилику тумачи непријатељски, на Факултетском савету увек гласа на страни реакције, добар стручњак говори француски и немачки и прати развој своје струке, бавила се дечијом туберкулозом, публиковала у нашим и француским часописима, добар предавач и добро припрема вежбе, има добар став према лекарима који су код ње на раду, тактична, и максимално се труди да их што више уздигне, пружајући свакодневно помоћ, не жалећи ни труда ни времена. Исти став има и према студентима и нижем особљу. Много пажње поклања клиничком раду око болесника, иначе у науци труди се да сваком приликом истакне западњачку науку и културу. Није посећивала курс дијалектичког материјализма нити се труди да што из ове области чита нити да је примењује у науци. Има велику приватну праксу (АС, МПС, ф. XXVI, 63).

---

¹⁶ *Апел српском народу* је документ објављен у листу *Ново време* 13. августа 1941. године. Текст је дело чиновника колаборационистичке власти у окупираној Србији. У њему се осуђује антифашистички-комунистички устанак и позивају се грађани да потписом *Апела* јавно осуде партизански отпор окупатору.

Поред веома комплексног односа власти према идеолошким неистомишљеницима на случају докторке Смиље Костић-Јоксић уочавају се одступања у политичким праксама. Наиме, у периоду непосредно након Другог светског рата, велики је проблем представљао недостатак стручних кадрова у свим областима, па и у медицини. Захваљујући образовању, професионализму и радној етици неки од идеолошких неистомишљеника позвани су да наставе своје стручно ангажовање на позицијама које су пре рата заузимали. Отуда је настала и својеврсна прећутна кохабитација између нове управе Медицинског факултета и Београдског универзитета и докторке Смиље Костић-Јоксић. Иако се није уклапала у ново друштво позвана је да настави своју педагошку и лекарску каријеру управо тамо где је иста била ратом прекинута. Смиља је била дечја лекарка и светски признат стручњак за лечење туберкулозе. Југославија је у првих двадесет година после рата, била држава са једном од највећих стопа смртности деце узраста до пет година, а најинтензивнија кампања за борбу против туберкулозе вођена је управо у том периоду од 1948. до 1958. (Petrović-Todosijević 2008, 162–171). Стручне компетенције др Смиље Костић-Јоксић учиниле су да она буде незаобилазна особа међу професорским кадром Београдског универзитета. Позив, по свему, нове управе Медицинског факултета, Смиља је прихватила и тако наставила своју лекарску и педагошку каријеру.

У првим послератним годинама била је веома активна у струци, како на факултету тако и ван њега. Од 1948. до 1954. је приказала 36 клиничких случајева у Педијатријској секцији, у Српском лекарском друштву, на Педијатријској недељи. У истом периоду одржала је 33 предавања о дечјој туберкулози, БСЖ вакцинацији, салмонели и другим темама на курсевима за: дечје лекаре, дечје неговатељице, теренске лекаре, у лекарским друштвима широм земље, у Комитету за народно здравље ФНРЈ. Године 1949. је предложена за награду за радове на пољу БСЖ вакцинације. Сарађивала је са студентима на корекцији и редакцији табака из педијатрије, била је на интернационалном курсу за дечју туберкулозу у Паризу од октобра 1950. до фебруара 1951. У периоду 1950–1952. именована је за чланицу Савета за заштиту матера и деце при Министарству народног здравља, Комисије за проблеме имунизације деце, Секције за подизање народног подмлатка, Савета за борбу против туберкулозе при Министарству здравља, Одбора Педијатријске секције за специјализацију дечјих лекара... (МНТ, Т.180.258, док. 8).

Међутим, без обзира на њене изврсне професионалне референце, ипак је на крају преовладала идеолошка нетрпељивост нових власти. После координисане политичке кампање партијске и студентске организације током 1953/54. „морално-политички“ је дискредитована и 1. јуна 1954. пензионисана, односно удаљена са факултета, заједно са још неколико професора. Две године раније, марта 1952, са факултета је био удаљен и њен супруг Александар Костић (АС, МВШ, ф. 28; Bondžić 2007, 119).

Након повлачења из јавног живота она се потпуно концентрише на приватну сферу. Са професијом је остала повезана преко супруга тако што му је помагала у раду на издавању разних публикација из медицине (Kostić 2004, 129–139). Поред помоћи Александру Костићу написала је и његову, својеврсну, биографију. Рукопис, под називом *Осврт на живот и рад проф. др Александра Костића* никада није званично објављен али садржи веома интересантне цртеже из живота професора Костића од раног детињства до старости (Kostić-Joksić 1968).

Безуспешно је покушавала и да настави прекинуту универзитетску каријеру, тако да се почетком 1958. године пријавила на расписан конкурс за поновни избор за ванредног професора Педијатрије на Медицинском факултету у Београду. Поред биографије, приложила је и списак од 49 радова објављених после првог избора за ванредног професора (од укупно 112 колико је до тада објавила од почетка научне каријере) (МНТ, Т.180.258, док. 9). У њеној заоставштини је сачуван и непотписан предлог са буде изабрана за дописног члана Српске академије наука и уметности од 27. октобра 1973. Приложена је биографија и списак од 112 радова, списак 51 приказаног клиничког случаја, одржаних курсева и предавања, цитираних радова и добијених признања у земљи и иностранству, нарочито за рад на примени БСЖ вакцине (МНТ, Т.180.258, док. 17).

Током успешне каријере, поред залагања у настави педијатрије, радила је и као главна лекарка амбуланте Дечје клинике и лекарка у саветовалишту за одојчад, где је упућивала мајке у начин неге и исхране новорођенчади. Знање и искуство стечено дугогодишњом праксом забележила је и у књизи *Приручник за мајке: савети дечјег лекара*, која је објављена након њеног пензионисања 1958. године (Joksić-Kostić 1958). У научно-истраживачком раду примењивала је методе савремене медицине, објавила је преко 120 радова на српском и француском језику у домаћим и страним стручним часописима, међу којима и већи број популарних педијатријских чланака, а бавила се и превођењем стручне литературе. На примени БСЖ вакцине у Југославији радила је још од 1928. године, у изузетно конзервативној средини, пуној отпора, незнања и подозрења. Њени резултати, који су показивали практичну вредност и нешкодљивост ове тада често оспораване вакцине, оцењени су у Пастеровом институту и дечјим клиникама у Паризу и Стокхолму као значајан научни допринос, за који је одликована француским орденом Легије части 1952. године. Била је чланица Педијатријског друштва у Паризу (1954), почасна чланица Удружења пнеумофизиолога Југославије (1971), Српско лекарско друштво јој је доделило захвалницу за велику активност и изабрало за почасну чланицу (1978), а Медицински факултет Златну плакету за нарочите заслуге за рад и развој факултета (Jovanović-Simić 2005; Tasovac, Nikolić & Šljarić 1981, 1688–1690; Savićević 2003, 285–286; Marković 1999, 239–242; МНТ, Т.180.258, док. 10, 15, 16). Са супругом Александром је, поред сина Ивана-Вање (1924–1943), имала и сина Војислава-Вокија (1931–2010), познатог композитора. Умрла је 5. јуна 1981. у Београду. Сахрањена је у Алеји заслужних грађана, где су

касније сахрањени и њени супруг и син. На седници Савета Медицинског факултета јануара 2001. морално је рехабилитована, са осталим професорима који су после рата уклоњени са факултета (Medicinski fakultet, Pravna služba 2001; Pavlović 2001, 13; Bondžić 2007, 119).

Када кажемо: докторка Драга Љочић Милошевић и(ли) докторка Смиља Костић-Јоксић, превасходно ћемо помислити на: образовање, одлучност, храброст, неустрашивост, вредноћу, памет, упорност, филантропију, феминизам, еманципацију, али и неправду, неједнакост, неслободу и сталну и упорну борбу. Борба за место које су својим знањем, образовањем и радом заслуживале, али које им друштва у којима су живеле нису до краја дозволила да остваре, заједничка је за биографије обе лекарке. Обе су биле неспорно велике патриоткиње, добровољне учеснице у српско-турским ратовима 1876–1879, српско-бугарском рату 1885, балканским ратовима 1912, 1913, Првом светском рату 1914–1918, одликоване од стране државе – једна чином поручника а друга Крстом милосрђа и Бронзаном медаљом српског Црвеног крста за храброст, за посебне заслуге, залагање и храброст које су у ратовима исказале. Беспрекорне професионалне компетенције и неупитан и у пракси доказан патриотизам¹⁷ били су сасвим довољни да било који од њихових колега заузме веома високу позицију у друштву, која је са собом носила мноштво привилегија и симболичку али и стварну моћ. Моћ да својим професионалним ангажовањем промене, поправе друштво у коме су живеле имале су и Драга и Смиља али у знатно ограниченијем простору јавног деловања које им је свеприсутни и ванвременски патријархални контекст наметао. Професионалне биографије докторки Љочић и Костић представљају пример процеса који теоретичарка Силвија Валби назива јавним патријархатом (Walby 1991, 173–202). Оне су у српском друштву заиста биле пионирке образовне еманципације и међу првима су осетиле како заправо тај јавни патријархат дела у пракси. Заштићене и уз потпуну материјалну и моралну подршку у својим примарним али и касније изабраним породицама, суочиле су се са потпуно другачијом сликом света и друштва. То друштво или друштва, пошто говоримо о две епохе, мада гледано из перспективе патријархалног континуитета то је заиста све једно и јединствено друштво, била су неповерљива и потпуно неспремна и невољна да младим, паметним, храбрим и образованим женама уступе део јавног простора у коме би оне под сасвим једнаким условима могле да делају и заједно са колегама стварају бољи свет за све. Стога еманципација првих образованих жена у Србији представља оно што историчарка Џоан Скот дефинише као ослобађање или слободу од претходних искустава, али не и једнакост (Scott 2012, 149). Патријархални континуитет константно понавља јасна и ригидна ограничења, али неретко производи и нова, чак делујући доследно, без обзира на идеолошки контекст тренутка, делује заправо као над-идеологија,

---

¹⁷ У случају Смиље Костић-Јоксић под неупитним патриотизмом подразумевам њено добровољно ангажовање у Првом светском рату, не и у Другом светском рату. Тако и за поређење са колегама узимам период Краљевине Југославије.

интегративна вредност која мири и повезује капитализам, комунизам, ројалисте, републиканце... Тако је од прве српске лекарке Драге Љочић, која током читавог радног века у Србији није успела да се макне од места, а и плате, лекарског помоћника, иако је имала диплому Циришког универзитета и положене испите које су од ње власти у Србији захтевале да полаже након стечене дипломе. Све то није било довољно да Драги Љочић буде омогућено да се бави позивом за који се школовала и да за то буде адекватно плаћена и поштована. Неколико деценија касније њена колегиница и наследница у еманципаторској борби, Смиља Јоксић-Костић такође не успева да добије пуно уважавање и друштвено признање за свој професионални рад. Еманципаторске матрице су ипак померене за који степен више у односу на почетак 20. века, али упркос томе не довољно да би женама омогућиле једнаку и фер борбу по истим професионалним правилима и вредностима које су важиле за њихове колеге (Pantelić & Bondžić 2020, 356–357). У социјалистичкој Југославији еманципација жена ишла је брзо и узлазно, али и ту су ограничења била јасна и сасвим ригидно постављена. Нова идеологија градила је нове људе. Социјалистички човек и жена морали су пре свега бити потпуно лојални новој држави и друштву. За остале, међу којима се нашла и докторка Смиља Костић-Јоксић, довољно места у јавном простору није било. Без обзира на њену неспорну, беспрекорну каријеру овога пута не због пола већ због политичко-идеолошких размимоилажења, она је скрајнута поново искључиво у простор *сопствене собе* из кога је симболички још њена претходница Драга Љочић изашла и са собом повела све своје наследнице па и Смиљу Костић-Јоксић. Без обзира на различите епохе, државе, друштва у којима су живеле и деловале наше јунакиње, док читамо њихове биографије уочавамо две друштвене константе, које су непрестано супротстављене. С једне стране су образоване жене, које теже, на сваки начин, да у друштву остваре оно што им по њиховом стручном звању припада, а с друге стране јесте систем и друштво који су дубоко патријархални, често потпуно глуви и неми на захтеве ових жена. Борба је била непрестана, боркиње су увек биле јаке, храбре, неустрашиве и дубоко свесне одговорности коју носе и коју дугују себи и свим својим наследницама на (бојном) пољу образовне и професионалне еманципације. Ми, научнице на институтима и универзитетима смо те наследнице данас. Наш је задатак да увек и заувек негујемо културу сећања и у свакој прилици говоримо и пишемо о докторкама Драги Љочић Милошевић и Смиљи Костић-Јоксић, али и о Ксенији Атанасијевић, Аници Савић Ребац, Јулки Хлапец Ђорђевић, Милицы Милетић Томић, Митри Митровић... и свим другим женама које су својим борбама избориле и наше слободе.

Извори

Архив Србије, Министарство просвете Србије, ф. XXVI, 63, досије.

Архив Србије, Универзитет у Београду, ф. III, 106, досије.

⇨ И. Пантелић, (Не)једнаке и непослушне патријархату: прве српске лекарке... ⇨

Arhiv Srbije, Medicinska velika škola, f. 28, Izveštaj Medicinske velike škole za 1953/54. godinu; f. 29, pov. br. 2, 5. mart 1954; f. 33, br. 5402, 1. jun 1954.

Medicinski fakultet u Beogradu, Pravna služba, Dokumentacija o rehabilitaciji profesora 2001.

Muzej nauke i tehnike, Odsek za istoriju medicine, Zaostavština dr Smilje Kostić-Joksić, T.180.258/1-20.

Legat dr Aleksandra Kostića, Grocka.

Politika, 13. oktobar 1939, 13.

Politika, 7. jun 1981, 26 (čitulja)

Politika, 9. jun 1981, 14 (in memoriam)

Politika, 11. jun 1981, 26.

Литература

Bokun-Đunić, Sonja. 1986. „Dr Draga Ljočić – Neovdašnji život.“ *Godišnjak međuopštinskog istorijskog arhiva Šabac* 20: 47–84.

Bondžić, Dragomir. 2004. *Beogradski univerzitet 1944–1952*. Beograd: Institut za savremenu istoriju.

Bondžić, Dragomir. 2007. „Komunistička vlast i nastavnici Medicinskog fakulteta u Beogradu 1945–1955.“ U *Istorija medicine, farmacije i narodne medicine, Zbornik radova sa XV naučnog skupa održanog 24–25. maja 2006. u Zaječaru*, ur. Momčilo Pavlović, 105–120. Beograd–Zaječar: Institut za savremenu istoriju–Istorijski arhiv Timočka krajina Zaječar.

Bondžić, Dragomir. 2011a. „Kostić Joksić, Smilja.“ U *Srpski biografski rečnik*, tom 5, ur. Čedomir Popov, 299–300. Novi Sad: Matica srpska.

Bondžić, Dragomir. 2011b. „Kostić Aleksandar.“ U *Srpski biografski rečnik*, tom 5, ur. Čedomir Popov, 260–262. Novi Sad: Matica srpska.

Božinović, Neda. 1996. *Žensko pitanje u Srbiji u 19. i 20. veku*. Beograd: Feministička 94.

Gavrilović, Vera. 1976. *Žene lekari u ratovima 1876–1945. na tlu Jugoslavije*. Beograd: Naučno društvo za istoriju zdravstvene kulture Jugoslavije.

Hibner Koblitiz, Ann. 1988. “Science, Women, and the Russian Intelligentsia: The Generation of the 1860s.” *Isis* 79 (2): 208–226.

Jovanović-Simić, Jelena. 2005. „Dr Smilja A. Kostić-Joksić, Vitez legije časti“. U *Međunarodni naučni skup Srpsko-Francuski odnosi 1904–2004*, 419–424. Beograd: Arhiv Srbije.

- Kostić-Joksić, A. Smilja. 1968. *Osvrt na život i rad Prof. dr Aleksandra Đ. Kostića*, neobjavljen rukopis, Legat dr Aleksandra Kostića u Grockoj.
- Kostić-Joksić, A. Smilja. 1958. *Priručnik za majke: Saveti dečjeg lekara*. Beograd: Naučna knjiga.
- Kostić, A. Vojislav. 2004. *Život sa neprebolnim bolom u duši (Prof. dr Aleksandar Đ. Kostić 1893–1983)*. Beograd: Draganić.
- Lončarević, Karatina & Daša Duhaček. 2012. „Ksenija Atanasijević (1894–1981).“ In *Vrouwelijke filosofen: Een historisch overzicht*, edited by C. Ceton, I. v.d. Burg, A. Halsema, V. Vasterling, and K. Vintages, 363–368. Amsterdam: Uitgeverij Atlas.
- Marković, Žika. 1999. „Doktorica Smilja“. U *Znamenite žene Srbije*, 2. Trstenik: Grafičko izdavačko preduzeće Ljubostinja.
- Marković, Svetozar. 1946. *Je li žena sposobna da bude ravnopravna sa čovekom; Oslobođenje ženskinja*. Beograd: Glavni odbor AFŽ Srbije.
- Medicinski fakultet Univerziteta u Beogradu 1920–1935*. 1935. Beograd: Medicinski fakultet.
- 50 godina Medicinskog fakulteta Univerziteta u Beogradu 1920–1970*. 1970. Beograd: Medicinski fakultet.
- Milošević, Raša. 1923. *Timočka buna 1883. godine: Uspomene Raše Miloševića*. Beograd: Štamparija Drag. Gregorića.
- Nametak, Muhamed. 2017. *Bosanski trougao u crvenoj zvezdi. Kulturni tokovi i izgradnja „socijalističkog društva“ u Bosni i Hercegovini od 1945. do 1952*. Sarajevo: Univerzitet u Sarajevu – Institut za historiju
- Pantelić, Ivana. 2006. “Draga Ljočić Milošević”. In *A Biographical Dictionary of Women's Movements and Feminisms, Central, Eastern and South Eastern Europe, 19th and 20th Centuries*, eds. F. De Haan, K. Daskalova, A. Loufti, 290–1. Budapest–New York: CEU Press.
- Pantelić, Ivana. 2011. *Partizanke kao građanke: Društvena emancipacija partizanki u Srbiji 1945–1953*. Beograd: Institut za savremenu istoriju, Evoluta.
- Pantelić, Ivana. 2011. „Humanost i feminizam doktorke Drage Ljočić“. U *Istorija medicine, farmacije, veterine i narodna zdravstvena kultura*, 21–27. Zaječar: Istorijski arhiv „Timočka krajina“.
- Pantelić, Ivana & Dragomir Bondžić. 2020. „Život i rad Smilje Kostić-Joksić (1895–1981) profesorke Medicinskog fakulteta u Beogradu“. U *Naučnice u društvu*, ur. Lada Stevanović, Mladena Prelić & Miroslava Lukić-Krstanović, 351–361 Beograd: Etnografski institut SANU.
- Pavlović, Budimir. 2001. „Predlog moralne rehabilitacije profesora i drugog nastavnog osoblja Medicinskog fakulteta koji su iz političkih razloga udaljeni 1944–1954, Izlaganje na sednici nastavno naučnog veća

⇨ И. Пантелић, (Не)једнаке и непослушне патријархату: прве српске лекарке... ⇨

Medicinskog fakulteta u Beogradu 24. januara 2001.“ *Projekat Rastko, Biblioteka srpske kulture, Istorija medicine*, www.rastko.rs. (pristupljeno 11. februara 2020).

- Pavlović, Budimir. 2001. „Velikani iza zida ćutanja.“ *Politika*, 16. februar.
- Petrović-Todosijević, Sanja. 2008. *Za Bezimene: delatnost UNICEF-a u Federativnoj Narodnoj Republici Jugoslaviji 1947–1954*. Beograd: Institut za noviju istoriju Srbije.
- Popović, Dragana. 2012. *Žene u nauci od Arhimeda do Anštajna, Osvajanje osvojenog*. Beograd: Službeni glasnik.
- Robinson, Jane. 2010. *Bluestockings, The Remarkable Story of the First Women to Fight for an Education*. London: Penguin Books.
- Savićević, Milorad, prir. 1999. *Profesori Medicinskog fakulteta u Beogradu u sećanju generacije studenata upisane 1946. godine*. Beograd: Medicinski fakultet.
- Savićević, Milorad. 2003. *Profesori Medicinskog fakulteta u Beogradu*. Beograd: Medicinski fakultet.
- Schott, Wallach, Joan. 1986. “Gender: A Useful Category of Historical Analysis.” *The American Historical Review* 91(5): 1053–1075.
- Schott, Wallach, Joan. 2012. “Vexed Relationship of Emancipation and Equality.” *History of the Present* 2(2): 148–168.
- Tasovac, Borivoj, Paskal Nikolić & Živa Šljapić. 1981. „Prof. Dr Smilja Joksić Kostić, 30. decembar 1895 – 5. jun 1981.“ *Srpski arhiv za celokupno lekarstvo* 109 (12): 1687–1690.
- Trgovčević, Ljubinka. 1998. „O studentkinjama iz Srbije na stranim univerzitetima do 1914“. U *Srbija u modernizacijskim procesima 19. i 20. veka* 2, ur. Latinka Perović, 83–100. Beograd: Institut za noviju istoriju Srbije.
- Trgovčević, Ljubinka, prir. 2006. *Kraljica Natalija Obrenović, Moje uspomene*. Beograd: Srpska književna zadruga.
- Univerzitet u Beogradu. 1924. *Pregled predavanja za zimski semestar 1924/25. školske godine*. Beograd: Univerzitet u Beogradu.
- Univerzitet u Beogradu. 1934. *Pregled predavanja za zimski semestar 1934/35. školske godine*. Beograd: Univerzitet u Beogradu.
- Univerzitet u Beogradu. 1940. *Pregled predavanja za zimski semestar 1940/41. školske godine*. Beograd: Univerzitet u Beogradu.
- Univerzitet u Beogradu. 1948. *Pregled predavanja za letnji semestar 1947/48. školske godine*. Beograd: Univerzitet u Beogradu.
- Vuletić, Ljiljana. 2005. *Život i misao Ksenije Atanasijević*. Beograd: Lj. Vuletić.
- Vulf, Virdžinja. 2009. *Sopstvena soba*. Beograd: Plavi jahač.

Walby, Sylvia. 1991. *Theorizing Patriarchy*. Oxford, Cambridge: Basil Blackwell.

Примљено / Received: 23. 02. 2021.

Прихваћено / Accepted: 31. 08. 2021.